

ДЕРЖАВНА ВЛАДА ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Автор розглядає у статті державну владу як складний, багатоплановий та суперечливий феномен. Невною мірою наука не виробила єдиного погляду на її поняття та принципи. Відсутня й цілісна загальноповизнана теорія державної влади, як і влади взагалі. Реальні прояви цього феномену продовжують, як справедливо відзначив Мішель Фуко, «залишатись чимось загадковим, неізнаним, навіть демонічним».

Ключові слова: державна влада, суб'єктивне право, управління.

Державна влада – складне, багатопланове та суперечливе явище. Невною мірою наука не виробила єдиного погляду на її поняття та принципи. Відсутня й цілісна загальноповизнана теорія державної влади, як і влади взагалі. Реальні прояви цього феномену продовжують, як справедливо відзначив Мішель Фуко, «залишатись чимось загадковим, неізнаним, навіть демонічним» [1].

Найбільш поширене в науці визначення: «Влада – одна з основних функцій соціальної організації суспільства, авторитетна сила, що володіє реальною можливістю керувати діями людей, узгоджуючи суперечливі індивідуальні чи групові інтереси, підпорядковувати їх єдиній волі за допомогою переконання чи примусу» [2]. На наш погляд, некоректно розглядати владу в її вузькому значенні як систему державних органів та осіб, наділених державними, адміністративними повноваженнями, як панування (політичне панування) та як управління. Управління – це діяльність органів влади [3], тобто автори розмежовують управління та владу. Управління в такому його трактуванні виявляється зовнішнім та динамічним проявом влади. Наука також розглядає управління та владу як близькі, але не ідентичні явища. Складлося два основні підходи, що відбивають крайні позиції на відміщеності влади та управління. Одні вчені вважають, що влада є основою управління, на думку інших, управління слугує основою влади. Перша позиція, зокрема, була сформульована М. Кейзеровим та С. Пеньковим. Так, М. Кейзеров розглядає владу як засіб соціального управління [4].

С. М. Пеньков визначав суцільну владу як структурний та функціональний елемент управління. Іншого погляду на співвідношення понять, що аналізуються, дотримувався А. Апікевич. Він уважав, що «не влада заснована на управлінні, а, соціально управління за своє підґрунтя має владу. Володарює не той, хто управляє, а управляє суб'єкт влади чи його представник» [5]. Приблизником такого зв'язку влади та уп-

равління є й Г. Агаманчук. Розуміючи під управлінням «цілеспрямований, який їх організовує і регулює вплив на суспільні процеси; він зазначає, що воно в певному сенсі є моментом утілення влади в життя [6]. Подібну думку висловив В. Прокопшин, який розглядає державну владу як регулятор управління, а управління – як основний канал реалізації влади [7]. Незважаючи на відмінності наведених поглядів, учені єдині в тому, що терміни «влада» та «управління» не ідентичні, відтак зводити владу у вузькому значенні цього слова до управління, безумовно, неправильно.

Як владу вузькому значенні цього терміна, на нашу думку, не можна розглядати й керівництво, осіб, що наділені відповідними державними, адміністративними повноваженнями. Вони носії, суб'єкти влади, але не сама влада. Застосування щодо них терміна «влада» в широкому сенсі цілком зрозуміле. Однак вузьке значення цього поняття, потребує розмежування самої влади та її суб'єктів. Крім того, йдеться про те, що владу не можна звести тільки до панування одного із суб'єктів соціальної взаємодії. Це тільки один полюс влади. На іншому її полюсі неодмінно повинно бути присутнім підпорядкування. Влада як соціальне явище виникає за взаємодії суб'єктів панування та підпорядкування. У зв'язку з цим виникає сумнів можливість застосування в тих цілях дефініції влади, у яких воно розглядається тільки як панування чи як політичне володарювання.

Важко погодитись і з поглядом на владу як на начальствування чи як на діяльність керівників зі здійснення своїх функцій. Ці явища ймовірно не сама влада, а один із зовнішніх її проявів. Та й, окрім влади, у будь-якій діяльності із керівництва людьми, зокрема і в начальствуванні, виявляється безліч інших чинників. З-поміж них досвід керівника, його індивідуальні якості та інше.

Щодо системи державних органів, то воно також являє собою не владу в точному та вузькому значенні цього терміна, а сукупність її суб'єктів, які своєю діяльністю здійснюють державну владу.

Отже, з урахуванням наведених аргументів, як робочу основу розуміння влади можна використати погляди на неї:

як на право, силу та волю;

як на свободу дії та розпоряджеться;

– як на здатність та можливість розпоряджатись чимось-чимось, здійснювати вирішальний вплив на долю, поведінку та діяльність людей за допомогою різних засобів.

Враховуючи важливість зв'язків права та влади, поширеність у юридичній літературі поглядів на владу як на право, автор вважає за необхідне більш детально зупинитися на цих питаннях. Можна сказати, що в праві склалося розуміння тісного нерозривного зв'язку між правом та владою. Зрештою, саме цей зв'язок, на нашу думку, дозволяє говорити про право та владу як про юридичні явища, а цілісне їх функціонування розглядати в ролі юридичного простору свободи. Дослідження природи та сутності влади окремо від права обов'язково спричинить перекручування її сутності, владу, у кращому випадку, до силової переваги, а в гіршому до насильства. Натомість право у відриві від влади перетворюється на порожню формальність, що позбавлена життєвої сили.

Говорячи про зв'язок влади та права, варто зазначити, що в сучасній юридичній науці утрадиційшилося розуміння влади як права та, насамперед, як суб'єктивного права. Розглядаючи цей підхід Г. Шершшевич свого часу писав: «На думку Кокошкіна, «попяття про владу підходить під загальне розуміння суб'єктивного права», «влада є спеціальним видом суб'єктивного права» [8]. Це доводиться тим, що влада є пануванням однієї волі над іншою та суб'єктивне право є також пануванням однієї волі над іншою. Кокошкін вважає, що всюди, де є влада, є й суб'єктивне право, «але не всяке суб'єктивне право є владою». Я вважаю навпаки: будь-яке суб'єктивне право є владою, але не всяка влада є суб'єктивним правом» [9]. Г. Мальцев, торкаючись поглядів на владу як на суб'єктивне право, пише: «У старій юриспруденції, німецькій та дореволюційній руській, було поширено трактування суб'єктивного права як влади в значенні, по-перше, панування особи над об'єктом її права (речами, діями), по-друге, влади особи в межах правових відносин між нею та іншими особами щодо даного об'єкта. Відпштейн визначав суб'єктивне право (управління) як владу чи панування, що надані особі в юридичному порядку» [10]. Ф. Регельсбергер бачив у ньому «колою влади чи владу, що взята у сенсі не суб'єктивної здатності, а об'єктивної належності» [11]. На думку Г. Шершшевича, суб'єктивне право є владою здійснювати свій інтерес, що забезпечена нормами об'єктивного права [12].

Звісно, відповідні теоретико-правові конструкції, які належать до початку нашого століття,

значно застаріли, але основні ідеї та міркування, що лежать в основі трактування суб'єктивного права як влади, забуті не назавжди. Сучасна теорія права упускає, а можливо навіть ігнорує, специфічну владу природу права, що спричиняє до розуміння права як системи, яка не має внутрішньої сили й яка приводиться в рух силами, що діють ззовні, точніше політичними силами, що сконцентровані у державі [13].

У сучасній юридичній літературі також фіксуємо розуміння влади як суб'єктивного права. Ю. Тихопратов вважає, що «сама по собі влада в чистому вигляді являє собою лише здатність впливати на поведінку інших людей. В цьому плані влада є суб'єктивне право». Науковець пропонує власну інтерпретацію суб'єктивного права в його співвідношенні з об'єктивним. «Суб'єктивне право передус об'єктивному вже хоча б у тому сенсі, що об'єктивне право встановлюється владою, яка сама є суб'єктивним правом панувати іншим людям певний спосіб поведінки» [14]. погоджуючись з таким підходом до розуміння зв'язку об'єктивного та суб'єктивного права, зауважимо би відмітити, що це лише один бік їхнього взаємозв'язку. Другий бік цього зв'язку дозволяє говорити про те, що об'єктивне право передус суб'єктивному. Власне такий погляд більш поширений серед учених: «Термін «суб'єктивне», стверджують дослідники, «означає належність права конкретному суб'єкту як учаснику правовідносин. Суб'єктивне право є похідним від об'єктивного» [15]. Порівнюючи ці два підходи до співвідношення суб'єктивного та об'єктивного права, вважається, що кожен з них правильний. Наведені погляди віддзеркалюють існування двох різних видів зв'язку цих явищ і водночас підкреслюють зв'язок і суб'єктивного, і об'єктивного права з владою. Варто зауважити, що цей зв'язок – один з важливих моментів для розуміння сутності самої влади та для методології її вивчення. Однак, наявність таких зв'язків недостатня для визначення влади як суб'єктивного права і автор не є прибічником подібного підходу до феномену, що досліджується. Для аргументації цієї позиції звернемося до дискусії з цієї проблеми між Ф. Кокошкіном, на думку якого «це всяке суб'єктивне право є владою», та Г. Шершшевичем, який стверджував, що «не всяка влада є суб'єктивним правом». Як бачимо, обидва вчені, хоча і з різних позицій, але наводять різницю між владою та суб'єктивним правом. Нам близький такий підхід, оскільки вважає, що ці явища не ідентичні і між ними не можна ставити знак рівності. Водночас, висновок, що був зроблений, це означає заперечення нами тісного взаємозв'язку між владою та суб'єктивним правом, як і правом загалом. Навпаки, існує переконаність у наявності таких зв'язків відтак загалом поділяємо позицію тих учених-юристів, які роз-

глядають владу в контексті її пов'язаності не тільки з суб'єктивним, але й з об'єктивним правом. Так, Г. Мальцев вважає, що право за формою та за сутністю «являє собою владний феномен, нормативно-регулятивну систему, яка побудована на принципах влади авторитету; право, що взяте у своєму об'єктивному та суб'єктивному вимірах, виступає як особливе явище влади», воно «суттєво пов'язане з владою». Однак «влада права, хоча вона й пов'язана з державною владою, не тотожна їй та принципово не зводиться до неї. Помилка дореволюційних юристів полягає в тому, що суб'єктивне право вони схильні були розглядати як частинку або «пматочок» влади, який передає суб'єкту від держави, тобто влада права, вважали вони, є тією ж державною владою або її віддзеркаленням чи еманациєю» [16].

Отже, влада пов'язана з правом, але не зводиться до нього. Натомість право пов'язане з владою, але не дорівнює цьому феномену. Влада та право взаємно «проникають» у сфері один одного та своєю присутністю якісно змінюють їх. Влада, впливаючи на сферу права, з одного боку стає її елементом, а з іншого – формує саме право як явище влади. Водночас право також проникає до сфери влади, стає її елементом і формує саме право як різновид влади. Відтак, вишикає влада як елемент права та право як елемент влади. Зокрема, влада як елемент права піби фокусується в сапкціях правових норм, а право як елемент влади – в ідеях, про які говорив Б. Кістяковський як про ідеї, що морально виправдовують існування самої влади та прояву її сили. Одночасно з цим формується право влади та влада права, які знаходять своє цілісне існування в нормативно-правових актах та в системі законодавства. Правові акти слугують носіями елементів цієї цілісності та їхніми провідниками. Вони є ланкою в ланцюгу переміщення права та влади з нормативного, всезагального рівня на індивідуальний рівень упорядкування суспільних взаємозв'язків, що представлений конкретними суб'єктами права, які при цьому набувають свої суб'єктивні права. Так само втілення суб'єктивних прав потребує природної влади самого суб'єкта, за допомогою якої він здійснює вплив на довкілля. У такому контексті об'єктивне та суб'єктивне право виявляються формами зв'язків різних рівнів влади і не можуть бути зведені до самої влади. Об'єктивне право віддзеркалює владу держави, яка об'єктивує її у своїх нормативних актах. А в суб'єктивному праві віддзеркалюється вже ця об'єктивована форма влади держави, яка адресована конкретному суб'єктові як показник меж прояву його власної влади. Об'єктивне право слугує безпосереднім провідником влади держави, а суб'єктивне право є безпосереднім провідником об'єктивного права. Водночас

суб'єктивне право втілюється в дійсність шляхом влади суб'єкта. Отже, таким чином, у цих зв'язках право та влада опосередковують один одного. Об'єктивне право, опосередковуючи владу держави, формує умови для її здійснення, а влада індивіда організує втілення в дійсність суб'єктивного права. Іншими словами, право (об'єктивне) віддзеркалює владу (держави) та, впливаючи на індивідів, формує суб'єктивне право, яке є основою для здійснення їхньої природної влади.

Торкаючись поглядів учених на владу в контексті права, варто зазначити, що деякі юристи розглядають її як повноваження. Так, А. Малій, проаналізувавши цілу низку визначень державної влади, висновок, що вона як «конституційно-правова категорія використовується у двох значеннях: як сукупність владних державних повноважень та як сукупність (система) державних органів» [17].

Водночас один з аспектів суб'єктивних прав та повноважень, судячи з усього, дозволяє говорити про них як про владу. Цей аспект дуже вдало сформулював А. Куфтирев, який розглядав владу як «повноваження (особистості, органу, організації, що представлені чи узурповані, підкріплені механізмом, що забезпечує виконання владних велінь) на право здійснювати управління тією чи іншою соціальною спільністю загалом чи якої-небудь її частини» [18]. Якщо виходити з того, що повноваження – це можливість прояву активності, яка падається її суб'єкту нормами права, то можна погодитись з А. Куфтиревим та розуміти владу як можливість управляти спільністю людей.

На нашу думку, спроби звести владу до суб'єктивного права чи до сукупності повноважень, за всієї їхньої юридичної привабливості, не зовсім коректні, передусім, з погляду методологічного підходу до вивчення цього феномену. Як уже зазначалось, юридична наука фактично зробила свій вибір у цьому напрямку дослідження влади. Її висновок такий: зрозуміти та пояснити владу тільки як юридичне, правове явище неможливо та методологічно помилково. Погляд на владу як на юридичні повноваження чи як на суб'єктивне право відверто звужує обсяг цього явища тільки до одного боку цього феномену. Повноваження та суб'єктивне право, звісно, включені до механізму влади, але, окрім них, влада передбачає волю та силу. Взаємопов'язаність суб'єктивного права та повноважень з владою можна звести до двох моментів. По-перше, вони бачаться зовнішньою формою влади, формою, що обмежує прояв сили та цим організує її. По-друге, суб'єктивні права та повноваження можуть бути чинниками прояву влади. У названих зв'язках елементом, що конститує, є воля. Вона спрямовує та контролює процеси організації, концентрації сили, права та їх проявів.

Висловуючи наголосимо, що влада як явище формується цілісним функціонуванням сили, права та волі. Виключення будь-якого з цих елементів зупеожливило саму владу.

Щодо поширеного в науці погляду на владу як на можливість та здатність суб'єкта розпоряджатись кимось та чимось, здійснювати вирішальний вплив на діяльність людей, вершити свою волю та реалізовувати свої цілі, то він, на нашу думку, дозволяє досліджувати цей феномен у ролі провідника та форми зв'язку двох сфер буття: потенційності та дійсності. Прибічники різних підходів до розуміння влади активно використовують терміни «здатність» та «можливість», даючи визначення цього феномену. Так, прибічники системного підходу до влади розглядають її як здатність системи забезпечувати виконання зобов'язань, прийятих на себе. Вчені, які поділяють «інструменталістський» погляд, вважають, що влада – це можливість використання визначених засобів. Для поглядів прибічників «конфліктних» визначень влади притаманно розглядати її як можливість приймати рішення, які регулюють розподіл благ. Один з найавторитетніших соціологів – М. Вебер писав, що влада «означає будь-яку можливість проводити всередині соціальних відносин власну волю навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість ґрунтується». Важливим моментом у цьому визначенні є те, що влада розглядається як чинник, що забезпечує результативну пов'язаність потенційності та дійсності. Тут доцільно зазначити, що для зарубіжної науки, як і для вітчизняної, розуміння влади в цьому контексті – явище доволі поширене. З одного боку, влада досить часто визначається через поняття «здатність» та «можливість», які відбивають потенційну сферу соціальної реальності. А з іншого цей феномен розглядається як невідмінний атрибут досягнення суб'єктом своїх цілей, як фактор утілення їх у дійсність. Прикладом може слугувати визначення влади, запропоноване американським соціологом Бернардом Барбером, який розуміє її як «законну здатність до досягнення цілей у соціальних системах» [19].

Поняття «здатність» та «можливість» здебільшого виявляються «загальним знаменником» для різноманітних поглядів на владу. Так, один з відомих російських теоретиків права А. Венгеров розуміє владу як «здатність та можливість здійснювати певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою яких-небудь засобів – волі, авторитету, підпорядкування, регламентуючих актів», а державну владу – як «здатність та можливість здійснювати такий вплив за допомогою державного примусу». З огляду на такі загальні визначення влади, цей науковець формулює поняття політичної влади, яка, на його думку, «являє собою здатність державних структур

підкоряти поведінку людей волі державного класу чи всього суспільства» [20].

У нашому дослідженні влада розглядається в контексті влади у контексті термінів «здатність» та «можливість», які важливі для визначення сутності влади загалом та державної влади зокрема. Вони відбивають два боки потенційного буття, втілення якого в дійсність здійснюється активністю індивідів та соціальних спільностей, опосередкованої цілісним функціонуванням права та влади. Акцентуючи акцент на відмінності понять «здатність» та «можливість», вважає, що термін «здатність» більшою мірою підкреслює наявність внутрішніх потенціалів суб'єкта, який здійснює вплив. Щодо до державної влади – це ресурси самої держави. А термін «можливість», на нашу думку, віддзеркалює стан об'єкта впливу відносно суб'єкта. Цей стан характеризує відсутність в об'єкта перешкод для впливу на нього з боку суб'єкта. Значною мірою можна говорити про здатність як про внутрішні потенціали системи, а про можливість як про зовнішні умови для прояву здатностей суб'єкта впливу. Незважаючи на зазначені особливості, і «здатність», і «можливість» характеризують сферу потенційного, майбутнього. Власне такого майбутнього, яке не тільки реальне, але й не умикає за умови прояву активності суб'єктом влади в потрібному напрямку. Владу як здатність та можливість постає чинником певдворотності, неминучості досягнення мети, що поставлена суб'єктом, як фактор результативності його цілеспрямованої активності, що забезпечує пов'язаність мети та результату підсумку, минулого, сьогоденного та майбутнього. «Відомо, що майбутнє визначає поведінку. З цього погляду влада постає як засіб досягнення майбутнього, оволодіння соціальним часом» [21].

Варто зауважити, що в юридичній літературі виникла дискусія з розгляданого питання. Її сутність зводиться до розуміння влади не просто як здатності, а як реалізованої здатності [22]. Критикуючи такий підхід до розуміння влади, А. Коваленко зазначив, що «у такому випадку неможливо говорити про належність влади до відповідного органу держави, тому що суттєвий зміст поняття «належність» означає існуюча цієї здатності до її реалізації» [23]. Загалом цілком, на думку автора цієї роботи, слід погодитись, що здатність та реалізована здатність, про яку йдеться, це не одне й те ж. Реалізована здатність – це оречевлений [24] результат прояву самої здатності. І він певною мірою втрачає ту якість, яка знаходилась в його основі. Потенціал здатності виявляється реалізованим та втіленим у його оречевлений стан. При цьому, на думку автора, реалізація здатності суб'єкта зовсім не означає втрату властивої її якості влади. Владу як реалізовану здатність суб'єкта впливати на навколишню дійсність не зпи-

кає в небуття. Вона переходить у якісно новий оречевлений стан та знаходиться в ньому.

Щодо належності державної влади до того чи іншого органу держави, то вона не виключає пастиного процесу її реального втілення в дійсність. Одне зі значень дієслова «належати» формулюється як «бути властивим, притаманним кому-, чому-небудь, вихідним від кого-, чого – небудь» [25]. Іншими словами, це дієслово передбачає не тільки статику (бути властивим, притаманним кому-чому – небудь), але й динаміку (бути похідним від кого-, чого – небудь). Влада, як здатність до дії державних органів, не лише зосереджена в них, але й походить від них у вигляді самої дії. Так, повноваження судової влади належать суддям. Відтак, що судді є носіями влади, яка походить безпосередньо від них. І судова влада існує не тільки як здатність суддів приймати рішення, тобто як процес реалізації їх повноважень. У своїй завершальній фазі цей процес утілюється в рішеннях, що приймається судом. На цьому завершується безпосередня влада суду. Але опосередковано суд продовжує впливати на суспільні відносини, тобто продовжує володарювати і після прийняття свого рішення. Воно, будучи обов'язковим для виконання, слугує чинником оречевленої влади суду. У цьому сенсі реалізована здатність суду залишається владою, але владою, опосередкованою його рішенням.

Вважаємо, що здійснений аналіз дозволяє конструювати про владу як здатність загалом і як реалізовану здатність зокрема. У цих випадках йдеться про одне явище, але в його якісно різних станах.

Сказане дозволяє визнати більш вдалим підходом до розуміння влади погляд на неї як на реалізовану здатність та можливість. Такий погляд відбиває закономірність, немінучість реалізації здатностей та можливостей у дійсність.

Література

1. *Власть: Очерки современной политической философии Запада.* – М., 1989. – 206 с.
2. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. М., 1980. – 53 с.

В. В. Ладиченко

Государственная власть как правовой феномен.

Автор рассматривает в статье государственную власть как сложный, многоплановый и противоречивый феномен. В определенной степени наука не выработала единого взгляда на ее понятия и принципы. Отсутствует целостная общепризнанная теория государственной власти, как и власти вообще. Реальные проявления этого феномена продолжают, как справедливо отметил Мишель Фуко, «оставаться чем-то загадочным, неопознанным, даже демоническим».

V. V. Ladychenko

Government as a legal phenomenon.

The author considers the article in the state power as a complex, multidimensional and contradictory phenomenon. To some extent, science has not produced a single view of its concepts and principles. There is no generally accepted theory and holistic government, as government at all. Actual manifestations of this phenomenon continues, as rightly pointed Michel Foucault, remain somewhat mysterious, unknown, even demonic.

3. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. – М., 1990. – 824 с.
4. *Кейзеров Н. М.* Власть и авторитет. М., 1973. 37 с.
5. *Аникевич А. Г.* Политическая власть. Вопросы методологии исследования. – Красноярск, 1986. – 48 с.
6. *Атаманчук В. Г.* Обеспечение рациональности государственного управления. М., 1990. 126 с.
7. *Прокошин В. А.* Россия: проблемы власти, экономики и права. М., 1995. 21 с.
8. *Кокоркин Ф.* Русское государственное право. Спб., 1908. – С. 64 – 65.
9. *Шершневич Г. Ф.* Общая теория права: В 2-х томах. Т.1. М., 1995. 189 с.
10. *Виндштейн.* Учебник пандектного права. Спб., 1874. – Т. 1. – 82 с.
11. *Регельсбергер.* Общее учение о праве. М., 1897. 34 с.
12. *Шершневич Г. Ф.* Общая теория права. – М., 1912. 69 с.
13. *Мальцев Г. В.* Право и политика в контексте теории власти. // Право и политика современной России. М., 1996. 7 с.
14. *Тихонравов Ю. В.* Основы философии права. М., 1997. – 302 с.
15. *Общая теория права и государства.* / Под ред. В.В. Лазарева. М., 1994. 144 с.
16. *Мальцев Г. В.* Право и политика в контексте теории власти. // Право и политика современной России. М., 1996. 9 с.
17. *Малый А. Ф.* Органы государственной власти области: проблемы организации. – Архангельск, 1999. 36 с.
18. *Курфтырев А. И.* Политическая организация социалистического общества. – М., 1981. – 30 с.
19. *Американская социология.* М., 1972. 236 с.
20. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права. Ч. 2. Теория права. – Т.1. – М., 1996. – 52 с.
21. *Волков Ю. Г., Лубский А. В., Макаренко В. П., Харитонов Е. М.* Легитимность политической власти (методологические проблемы и российские реалии). – М., 1996. – 34 с.
22. *Азовкин И. А.* Демократический характер государственной власти в СССР и механизм ее осуществления. // Советское государство и право. – М., 1968. – 13 с.
23. *Коваленко А. И.* Теория государства и права. М., 1994. 38 с.
24. *Философский словарь.* – М., 1975. – 296 с.
25. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. М., 1990. 593 с.